İstanbul Üniv. Vet. Fak. Derg.
34 (1), 57-66, 2008

J. Fac. Vet. Med. Istanbul Univ.
34 (1), 57-66, 2008

**Araştırma Makalesi**

# İSLÂM DİNİ KUTSAL KİTABINDA HAYVAN HAKLARI

Altan ARMUTAK*

Geliş Tarihi : 27.11.2007
Kabul Tarihi : 03.01.2008

## Animal Rights in the Holy Book of Islam

**Abstract:** Islam, which is the last of what are generally accepted as the great monotheistic faiths, was born on the Arabian Peninsula in the 7th century, and from there spread via the Middle East and Mediterranean to all parts of the globe. Today, around 1.5 billion people worldwide are followers of Islam.

In the Holy Book of this religion, the Qur'an, which presents teachings on how to make the world a happier place for people to live in, a variety of species of animals have a number of different roles to play.

This work, by studying the entire text of the Holy Qur'an, aims to present the basis in religion of issues such as the importance of animals, animal rights, and animal welfare in Islamic societies throughout the ages to the present day.

**Key Words:** The Qur'an, Islam, Animal rights, Animal welfare, Animal sacrifice.

**Özet:** Tek Tanrılı dinlerin en sonuncusu olarak kabul edilen İslâm dini, VII. Yüzyılda Arap Yarımadası'nda doğmuş, oradan Ortadoğu ve Akdeniz yoluyla tüm dünyaya yayılmıştır. Günümüz dünyasında 1.5 milyara yakın bir kitle bu dini benimsemiştir.

İnsanlara daha mutlu bir dünya kurmaları için öğretiler sunan İslâm dininin kutsal kitabı Kur'an'da farklı hayvan türlerinin zengin bir şekilde yer aldığı da görülmektedir.

Bu çalışmada İslâm dininin kutsal kitabındaki tüm metinler incelenerek, geçmişten günümüze İslâm toplumlarında hayvanların önemi, hayvan hakları ve hayvan refahı gibi konuların dini temellerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Kur'an, İslam, Hayvan Hakları, Hayvan Refahı, Kurban.

* İ.Ü. Veteriner Fak. Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Bilim Dalı. Avcılar / İstanbul.



## G i r i ş

İlâhi dinler aşamasına değin tüm dünya kültürlerinde büyük saygı gören ve bazı yerlerde tanrılığa kadar yükselen ve bazı yerlerde insanlarla eşit tutulan hayvanlar, insan merkezci ilâhi dinlerle birlikte önemlerini yitirerek insanlara bağlı yaşayan, insan türünün yararı için sorumsuzca kullanılan canlılara dönüştürülmüşlerdir **(5, 7, 14, 17, 18, 19, 20).** Çağımızda çok etkin olan hayvan hakları ve hayvan refahı hareketleri, temelleri ve hazırlanışı insanlık tarihi kadar eski olan felsefi söylemlerdir. İslâm dininin kutsal kitabında her ne kadar insan merkezci bir yaklaşım sergilense de, hayvanlara merhamet noktasından hareketle hayvanların haklarını gözetici bir tutumun varlığı da göz ardı edilemez **(3, 17, 18, 19, 20, 21).**

İslâmiyet'in kutsal kitabı Kur'an, sözcük anlamı olarak "okumak" anlamına gelir ve en son ve en yetkin olarak söylenmiş ve dini tamamlamış olan Tanrı sözü olduğuna inanılır. İslâm Peygamberi Hazreti Muhammed'e indirilmiş olup, 114 Sûre'den meydana gelmiştir. Vahiy yoluyla tam 23 yıl İslâm Peygamberine gelen Kur'an sûreleri, peygamber tarafından kâtipler aracılığıyla hemen yazdırılmıştır. Kur'an metni tümüyle yazıya Hazreti Ebûbekir zamanında geçirilmiş, Hazreti Osman da onu tek bir kitap halinde (Mûshaf-ı Osman) toplatmıştır **( 4, 6, 10, 13, 16, 22, 24).**

Bu çalışmada üç büyük ilahi dinin sonuncusu olarak bilinen İslâm dinine ait kutsal kitaptaki metinler incelenerek hayvanların önemi, hayvan hakları ve hayvan refahını içeren hükümler ortaya konularak, çağımız İslâm toplumlarındaki hayvan hakları ve hayvan refahı hareketlerinin Kur'an'daki kökenleri ve bunun günümüze olan etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

## M a t e r y a l v e M e t o t

Araştırmanın temel materyalini İslâm dinine ait kutsal kitap (Kur'an) oluşturmuştur. Bu kutsal kitap tümüyle incelenerek hayvan, hayvan hakları ve hayvan refahı konularına yönelik bölümler belirlenmiş ve bunlar sınıflandırılarak kendi içlerinde tartışılmıştır. Çalışmada ayrıca, İslâm dininin kurucusuna ait temel klasik kitaplar incelenerek, bu eserlerdeki bilgilerle, kutsal kitaplardaki veriler birleştirilmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili olarak Kur'an üç ayrı Türkçe çeviriden **(13, 16, 24)** karşılaştırılarak incelenmiş ve kontrol edilmiştir.

## B u l g u l a r

Müslümanların kutsal kitabı olan Kur'an'da deve başta olmak üzere koyun, sığır (öküz, buzağı), keçi, domuz, maymun, at, köpek, eşek, bıldırcın, horoz, karga, kurbağa,

balık, yılan, karınca, çekirge, örümcek, arı, sivrisinek gibi motifler çok sık tekrarlanmış ve ağırlıklı olarak işlenmiştir **(1, 13, 16, 24).**

Öncelikle Kur'an'da bulunan toplam 114 sûre'den 7'sine hayvan adının verilmesi (Bakara-İnek, En'am-Davar, Nahl-Bal Arısı, Neml-Karınca, Ankebut-Örümcek, Âdiyât-Koşu Atları, Fîl-Fil) gerek İslâm öncesi Arap ve gerekse İslâm -Arap toplumlarında hayvanların yerinin ve öneminin bir göstergesi olarak kabul edilebileceği gibi, İslâm dininin hayvanlara bakışının ve verdiği değerin bir göstergesi olarak da düşünülebilir **(13).** Tüm bunlara ek olarak, toplam 114 Sûre'den 7'sinin dolaylı ya da dolaysız bir şekilde hayvanları konu edinmesi ve bunun Kur'an içerisinde % 6.14 gibi bir dilime sahip olması anlamlı bulunmuştur. Bu orana, Yunus Suresi alınmamış çünkü bu Sûre'nin adının Yûnus Peygamber'den geldiği düşünülerek değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Hayvanların ilk önce nasıl yaratıldığı Nûr Sûresi (45)'nde şöyle dile getirilir: *"Allah bütün hayvanları sudan yarattı. Aralarında karnı üstünde sürünenler, iki ayaküstünde yürüyenler, dört ayaküstünde yürüyenler var. Allah dilediğini yaratır; çünkü her şeye gücü yeter".* Nahl Sûresi (4)'nde insanın yaratılışı *"İnsanı bir damla sudan yaratmıştır"* ve Fûrkan Sûresi (54)'nde ise *"Ve o kerim yaratıcı insanı sudan yaratmıştır"* ifadeleriyle açıklanmaktadır. Bu bağlamda insan da hayvan da Kur'an'daki ifadeye göre sudan yaratılmıştır; yani başlangıçta eşit koşullarda şekillenmişlerdir. Bunlara ek olarak (En'âm 38); "*Ve yerde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadı ile uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi ümmetlerdir. Biz kitapta hiçbir şeyi noksan bırakmadık, sonra Rab'lerinin huzuruna getirileceklerdir"* **(1, 13, 16, 24)** yaklaşımıyla, hayvanların da insanlar gibi sosyal yapılara sahip oldukları, insana çok benzedikleri ve onlara zarar vermenin onların ardındaki sosyal yapıya da zarar verebileceğine dikkat çekilerek, kutsal kitapta hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı, yani yaratıcının sadece insanların değil hayvanların da Tanrısı olduğu özenle vurgulanmaktadır. Bu âyetin hayvan hakları ve refahı açısından ayrı bir öneme sahip olduğu ileri sürülebilir.

Mâide Sûresi (3)'nde Müslümanlara haram kılınan besin maddeleri şöyle sıralanır: *"Şunlar size haram kılınmıştır: Boğazlanmayarak ölmüş hayvan eti, kan, domuz eti, Allahtan başkası adına boğazlananlar, bir de boğulmuş yahut vurulmuş yahut yuvarlanmış yahut boynuzlanmış, yahut canavar yırtmış olup da canı üzerindeyken kesemedikleriniz, dikili adak taşları üzerinde boğazlanan hayvanlar…"* Ayrıca yine aynı Sûre'de eğitilmiş av hayvanlarının avladıkları hayvanların da helâl olduğu ve üzerlerine Allah'ın ismini zikredilerek yenilebilecekleri bildirilir. Bakara Sûresi 173. âyeti de aynı konu üzerinde yoğunlaşmıştır: *"O size yalnız şunları haram kıldı: ölü hayvan, kan, domuz eti, bir de Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar. Sonra kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret miktarını geçmemek şartıyla ona da günah yükletilmez".* Burada tüketilmesi



yasaklanan besin maddeleri yinelenirken önemli bir noktaya dikkat çekilmiş ve zorunluluk durumlarında yasaklanan bu besin maddelerinin tüketilmesine izin verilebileceği bildirilmiştir. Aynı konu daha da zenginleştirilmiş olarak En'âm Sûresi 145. âyet'te de yinelenmektedir. Aynı Sûre'nin 146. âyeti ise şöyledir: *"Yahudilere tüm tırnaklı hayvanları haram kıldık. Onlara ayrıca sığır ve koyunun yağlarını da haram kıldık. Sığır ve koyunun sırtlarının ve bağırsaklarının taşıdığı yağlarla, kemiklerle karışan yağlar bunun dışındadır".* Konu, geri dönüşlerle ve Tevrat'a yapılan ithaf ve anımsatmalarla sürekli tekrarlanmaktadır. En'âm Sûresi 118. ve 119. âyetleri ise, Allah'ın âyetlerine inanan müminlerdenseniz, üzerine Allah ismi anılmış yani Allah adına kurban edilmiş hayvanları yemeniz gerektiği açıkça ifade edilmektedir. Burada hayvanın insanın gereksinimleri için yaratıldığı vurgulanmaktadır. Buna karşın Allah'ın adı anılmadan (Besmele çekilmeden) kesilen hayvanların etlerinin yenmesi yasaklanmaktadır (En'am 121). Bu ifadeler aynı Sûrenin 142. âyetiyle tamamlanır: *"Hayvanlardan kimi yük taşır, kiminin yününden döşek yapılır. Allah'ın size verdiği nimetlerden yiyin"* **(1, 13, 16, 23, 24).**

Kevser Sûresi'nin 2. âyeti; *"Sen de Rabbin için namaz kıl ve kurban kesiver!"* ile Hac Suresinin 30., 34., 36. ve 37. âyetleri kurban konusuna ayrılmıştır: *"Size haram olduğu bildirilenden başka bütün hayvanlar helal kılınmıştır…Her ümmet için, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlardan, üzerine O'nun adını ansınlar diye kurban kesmeyi gerekli kılmışızdır. …Biz o kurbanlık deve ve sığırları sizin için Allah'ın alametlerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. O halde ön ayaklarının biri bağlı halde keserken üzerlerine Allah'ın adını anın. Yanları yere yaslandığı vakit de onlardan yiyin. Kanaat edip istemeyene de, isteyene de yedirin. Böylece onları sizin emrinize verdik ki şükredesiniz… Elbette onların ne etleri ne kanları Allah'a ermez."* Burada kurban kesmenin yalnızca hayvan kanı akıtmak değil, insanların yararına gerçekleştirilen bir eylem olması gerektiği düşüncesine yer verilmektedir. Ayrıca Sâffât Sûre'sinin 100-119. âyet'lerinde Hazreti İbrahim'in oğlunun kurban edilmesi yerine, Allah tarafından gökten iri bir kurbanlık koçun indirilişi anlatılmaktadır. Adını Musa Peygamberle ilgili bir olaydan alan Bakara Sûresi'nde ise Allah, Musa'nın kavminden diyet olarak bir inek kesmelerini ister ama Yahudiler olayı ciddiye almayarak kesilecek ineğin özelliklerini Peygambere sürekli sorarak onunla alay ederler ve sonuçta hayvanı kesmek zorunda kalırlar **(1, 8, 12, 13, 15, 16, 24).**

Ayrıca yine Mâide Sûresi (1)'nde *" Siz ihramlı iken avlanmayı helal saymamak şartıyla ve ileride size okunacaklar müstesna olmak üzere, davar cinsinden hayvanlar size helal kılınmıştır"* denilerek Müslümanlara hac sırasında avlanmak yani cana kıymak yasaklanmıştır. Aynı Sûre'nin 94. ve 95. âyetleri şu noktalara değinmektedir: *"Ey imân edenler! Allah, kendisini görmeksizin zatından korkanları meydana çıkarmak için ellerinizin uzanabileceği av gibi bir şey ile sizi deneyecektir (ihramda avın*

*yasaklanması gibi). Kim bundan sonra taşkınlık edip av yaparsa, işte ona acıklı azap vardır. Ey imân sahipleri! İhramda olduğunuz zaman av hayvanı öldürmeyin. Sizden kim kasten onu öldürürse cezası şudur: Öldürdüğü hayvana denk deve-sığır-davar cinsinden, Kâbe'ye ulaşacak bir kurbanlık olmak üzere öldürdüğü hayvanın misli bir ceza vardır ki buna aranızdan adalet sahibi iki kişi hükmeder"* denilerek hac'da iken av kesin olarak yasaklanmış ve avlanarak hayvanın canına kıyan insanlara cezalar getirilmiştir. Bu gelişim hayvan hakları açısından -hac süresiyle sınırlı olsa da- olumlu bir hükümdür. Bu Sûre'nin devamı olan 96. Sûre'de de yiyecek olarak deniz avı ve onu yemenin helal kılındığı belirtilmekte, kara avının ise hac süresince yasak olduğu bir kez daha yinelenmektedir **(1, 13, 16, 23, 24).**

Mü'minûn Sûresi (21-30. âyetler)' de Nuh Tufanı'na ayrılmıştır:*"Hayvanlarda sizin için elbette ibretler vardır. Onların karınlarındakinden (sütlerinden) size içiririz. Sizin için de onlarda hem birçok faydalar vardır, hem de onlardan yersiniz… Hem onlara ve hem gemiye yüklenirsiniz."* Tevrat'ta anlatılan Nuh Tufanı'na Kur'an' da da yer verilmektedir. Yine bu ayetlerde, hayvanlardan insanların yararlanmaları gerektiği, onların insanların gereksinimleri için yaratıldıkları açıklanmaktadır. Yasin Sûresi (71.-72. ve 73. âyetler)'de hayvanların insanlar için yaratıldığını bildirir: *"…biz onlar için kudretimizin meydana getirdiklerinden bir takım yumuşak-ehli hayvanlar yaratmışız da onlara sahip bulunuyorlar. Onları, kendilerinin hizmetine vermişiz de, hem onlara biniyorlar, hem de onlardan yiyorlar. Onlarda daha birçok menfaatleri ve türlü içecekleri de var"*. Nahl Sûresi (80)'nde; *"Allah evlerinizi oturma yeri yaptı ve size davar (ehli hayvan) derilerinden çadırlar sağladı ki yola çıkışınızda veya yerleşmenizde kolayca taşıyabilirsiniz; onların yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından bir zaman kullanmanız için ev eşyası yapmanızı sağladı"* sözleriyle insanların hayvanları kullanarak elde ettikleri değerler vurgulanmaktadır. El Enâm Sûresi (143-144-145)'nde; *"Hayvanlardan yük taşıyacak, kesilecek ve yününden döşek yapılacakları yaratan O'dur… Sekiz çifttir o hayvanlar; koyun iki çift, keçi iki çift… Deve iki çifttir, sığır iki çift"* ifadelerinde sözü edilen deve, sığır, koyun ve keçi gibi çiftlik hayvanları Kur'an da çok sık adları yinelenen, dinen murdar olmayan, kurban olarak kullanabilen ve tüm bunların ötesinde büyük ekonomik öneme sahip canlılardır **(1, 13, 16, 24).** Bu durumun, İslâm toplumlarında, İslâm coğrafyasında ve ekonomisinde bu hayvanların etkin roller üstlenmeleriyle açıklanabileceği düşünülmektedir.

Kur'an da hayvanların iyi ve kötü benzetmeler için aracılık yaptıkları da gözlenir (Mâide 60, Bakara 65): *"Allah kimlere lânet etmiş, gazabına uğratmışsa; kimlerden maymunlar, domuzlar… yapmışsa"* . Burada da domuzun ve maymunun aşağılanışına tanık olmaktayız. Lokman Sûre'si 19. âyet'te ise, eşeğin sesinin en çirkin ses olduğu bildirilerek ağırbaşlı olmayan ve yüksek sesle konuşan insanlar eşeğe benzetilerek aşağılanırlar; "Ağırbaşlı yürü ve sesini alçalt, çünkü seslerin en çirkini eşek



anırmasıdır". Sembolik olarak köpeğin aşağılandığı olaylara ise A'râf Sûresi (177)'nde yer verilmiştir: *"Artık onun ibret verici hali o köpeğin haline benzer ki, üzerine gitsen de dilini uzatır, solur, bıraksan da solur"*. Kehf Sûresi (18-21)'nde ise, bir mağaraya sığınarak yüzlerce yıl uyumuş yedi kişinin ve onlarla beraber aynı mucizeyi paylaşan köpeklerinin öyküsü anlatılır. *"Köpek de ayaklarını uzatmış mağara ağzında yatıyordu… Onlar üçtü, dördüncüsü köpekleri idi, beştiler altıncısı köpekleri idi… Diyecekler ki; yedi idiler sekizincisi köpekleri idi"*. Kutsal metinlerde genellikle aşağılık semboller üstlenen köpeğin burada, sadık bir dost, iyi bir arkadaş olarak yüceltildiği ileri sürülebilir. Ankebut Sûresi (41. âyet)'nde ise, örümceğin ve ağının zayıflığı sembolik olarak, imânı zayıf insanlara karşılık olarak kullanılmış ve Allah'tan başka dost edinen kimselerin durumu, örümceğin zayıf ağlardan oluşan evinin durumuna benzetilmiştir **(1, 13, 16, 24).**

Bunların yanı sıra Allah'ın bir kavime mucize olarak gönderdiği ve kötülük edilmemesini emrettiği bir devenin öldürülüşü üzerine, o kavimin Allah tarafından cezalandırılışının anlatıldığı (A'râf 73-80, Hûd Sûresi 64-68, İsrâ 59) bölümlerde, hayvanı haksız yere öldüren insanları cezalandıran ve dolayısıyla hayvanın hakkını arayan bir yaklaşımla karşılaşırız. Bu olay bir de Şems Sûresi (13-15)'nde anlatılır ve hayvan hakları ve refahı yönünden son derece önemli şu pasaja yer verilir: *"Allah'ın peygamberi demişti ki: Allah'ın dişi devesini bırakın, su içmesine ilişmeyin. O'nu yalanladılar ve ayaklarını kesip deveyi öldürdüler. Rableri bu suçlarından dolayı onları helâk etti; orayı yerle bir eti. O, bu işin sonundan korkmaz"*. Burada Allah hem kendi sözünün dinlenmemesinin hem de bir yerde masum bir devenin öcünü insanlardan almaktadır. Aynı olay Şûarâ Sûresi (155)'nde şöyle anlatılır: *"Dedi ki: İşte bu bir dişi devedir. Bunun için bir su içme hakkı vardır."* Tâhâ Sûresi 18. âyette de Musa'nın şu ifadesi göze çarpar: *"Sağ elindeki nedir ey Musa? Dedi ki o benim asamdır, ona dayanırım ve onunla koyunlarımın üzerine yaprak silkelerim"*. Bu noktada, çobanlık yapan ve koyunlarının karnını doyurma kaygısı duyan bir peygamber tablosuyla karşılaşılır **(1, 13, 16, 24).**

Yine Nahl Sûresi 5., 6., 7. ve 8. âyetleri şöyledir: *"Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Ve onların etinden yersiniz. Ve sizin için onları akşamleyin getirdiğiniz ve sabahleyin salıverdiğiniz sırada bir güzellik ve zevk vardır. Yüklerinizi öyle yerlere taşırlar ki, oraya siz çok zorlukla varabilirsiniz. Hem binesiniz diye, hem de ziynet olarak atları, katırları, merkepleri de yarattı ve bilemeyeceğiniz daha neler yaratacak"*. Aynı Sûre'nin 66. âyeti de aynı konu üzerine yoğunlaşmıştır: *"Gerçekten de size, sağmal hayvanlarda da bir ibret vardır. Size, işkembelerindeki atık ile kan arasından halis bir süt içiriyoruz ki, içenlerin boğazlarından kolaylıkla geçiyor"*. Nahl Sûresi 79. âyet ise kuşlarla ilgilidir: *"Gök boşluğunda Allah'ın emirlerine boyun eğdirilerek uçan kuşlara bakmadılar mı? Onları*

*Allah'tan başka tutan yoktur. Elbette bunda inanan bir kavim için birçok ibaretler vardır"*. Nâziat Suresi 33. âyet'de Allah'ın yeryüzünü insan ve onun hayvanlarının yararlanması için yarattığını açıklamaktadır. Yine Fâtır Sûresi (28)'nde *"Ve insanlardan, dört ayaklı hayvanlardan ve davarlardan da türlü renklerde yarattıkları vardır"* sözleriyle Allah'ın hayvanlardaki tür ve ırk farklılıklarını yarattığı açıklanarak, yaratıcı gücünün ne denli sınırsız olduğu dile getirilmektedir. El Gâşiye Sûresi (17)'nde de Allah sorar; *"Artık develere bakmazlar mı ki, nasıl yaratılmış?"*. Bazı surelerde (Bakara 26, Nahl 68-70) sivrisinek ve arı bile Allah'ın yaratıcı gücü için verilen örnekler arasındadır **(1, 13, 16, 24).**

Âdiyat Sûresi'nin 1. ve 2. âyeti'nde atların güzelliği övülmektedir: *"And olsun soluya soluya koşan atlara; Tırnaklarıyla yerde kıvılcımlar çıkaranlara; Sabah vaktinde düşmana saldıranlara; Ayaklarından toz duman saçanlara"*. Sâd Sûresinde de Süleyman Peygamberin at sevgisi şöyle dile getirilir: *"Hani bir akşam O'na çok güzel atlar getirilmişti. Dedi ki ben bu güzel şeyleri Rabbimi anarak severim. Gün perdeleninceye kadar onları seyretmiş; çevirin onları demişti. Ve onların bacaklarını boyunlarını silip okşamaya başlamıştı"*. El Enfâl Sûresi (60)'nde ise düşmana karşı atlı ordular hazırlanması ve ancak bu orduların düşmanları korkutabileceği söylenmektedir. Fîl Sûresinde ise, Allah'ın ebâbil kuşları aracılığıyla fil sahiplerini nasıl cezalandırdığı belirtilmekte olup, burada bir hayvan türünün bir başka hayvan türüyle savaştığı anlatılarak, yaratıcının ceza verici özelliğini bir hayvan türü aracılığıyla nasıl ortaya koyduğu belirtilmektedir. Neml Sûresi (15.-27. âyetler)'nde ise Peygamber Süleymân 'ın karıncaların ve kuşların dilini bildiği ve onlarla konuşabildiği anlatılmakta ve bu şekilde hayvanlara, insanlara ve cinlere hükmettiğine işaret edilmektedir **(1, 13, 16, 24).**

## T a r t ı ş m a ve S o n u ç

İslâm dinine ait kutsal metinlerde insanın ve hayvanın aynı materyalden yani sudan yaratıldığı bildirilerek, tüm canlı varlıklar arasında daha başlangıçta bir eşitlikten söz edilmektedir. Ancak bu eşitlik durumu bir süre sonra yerini insan merkezci bir yapıya bırakır. Allah, tüm hayvanları kendisine en yakın varlık olarak bildirdiği insanın çıkarı için yaratmıştır. Kur'an'da genel olarak bu durum sıklıkla vurgulanarak yer yer hayvan hakları ve hayvan refahı yönünden ipuçları verebilecek hükümlere de rastlanır. Tıpkı insanlar gibi sosyal organizasyonlar halinde yaşayan hayvanların nedensiz öldürülmelerini yasaklayan ılımlı ifadeler dikkat çekicidir. İnsana her alanda yardımcı oldukları bildirilen ve eti, sütü ve gücünden yararlanılan hayvanlara karşı merhamet duyulması ve onlara acı çektirilmemesi Kur'an'da çeşitli hükümlerle ortaya konulmuştur. Ancak bu ifadelerin genellikle yumuşak ve çok belirgin olmadığı görülmektedir.



İslâm dininin kutsal kitabında hayvanlar; insana yardımcılık dışında, av, kurban ve dolayısıyla besin materyali, iyilik ve kötülük simgesi, Allah tarafından verilen ceza ya da ödül aracı, sosyal konum, askeri ve ekonomik güç göstergesi, ama tüm bunların ötesinde Allah'ın yaratıcılığının çok renkli örnekleri ve insana verilen değerin bir sonucunu sembolize etmektedirler.

İslâm dininin kutsal kitabında en çok büyük ve küçük ruminantların, özellikle kurban-besin ve iş hayvanı olarak yer aldıkları görülür ve onlara büyük önem verilir. Domuz, yılan, maymun ve köpek ise genellikle kötülüğü ve yalanı simgelerler ve çoğunlukla aşağılanırlar. Domuz, Yahudi ve İslâm dini tarafından eti yasaklanan, yine Yahudi, Hristiyan ve İslâm dinine ait kutsal metinlerde hep olumsuz roller üstlenen bir hayvandır **(12).** Bunun altında domuzların beslenme özellikleri ve iklim faktörü gibi çok çeşitli nedenlerin olabileceğini bildirmektedirler **(3, 9, 11).** Ancak bu konuda İslâm dininin, İbrâni dininin etkisi altında kaldığı ileri sürülebilir. İnsanın en sadık dostu olan köpeğe yaklaşımın Kur'an da ılımlı bir çizgide olduğu, kötü yönleri kadar iyi özelliklerinin de vurgulandığı görülmektedir. At ise hayranlık duyulan ve çok sevilen bir hayvandır.

Ayrıca 114 Sûreden oluşan Kur'an içerisindeki 7 Sûrenin hayvan adı taşıyarak hayvanları konu edinmesi ve bunun kutsal kitabın toplamının % 6.14'lik bir dilimine sahip olması, İslâm dininde ve İslâm toplumlarında hayvanlara verilen önem ve onlara karşı gösterilen merhametin nedenleri arasında sayılabilir. Tüm bunlara ek olarak, İslâm peygamberinin hayvan sevgisi ve hayvan refahına yönelik sözleri (hadis) ve yaşama biçimi, Kur'an da bildirilen hükümlere oranla çok daha güçlü ve canlıdır **(1, 4, 5, 8, 22).**

İslâm toplumlarında uygulanan ve Kur'an da bildirilen klasik kesim yöntemine yönelik olarak İslâmi kesimlerden ve diğer dinlerden gelen eleştiriler ağırlaşarak sürmektedir **(2, 8, 15).** Sonuçta; Yahudi dininde olduğu gibi kanlı bir kesim geleneğine sahip İslâm dininde de, günümüz dünyasında geçerli olan acısız/ağrısız kesim yöntemlerine süratle geçilmesi ve bunun toplum tarafından benimsenmesi, kurban kesmenin kan akıtmaktan çok sosyo-ekonomik bir yardım aracı olduğunun kamuoyuna bildirilmesi gibi konularda veteriner fakülteleri, üniversiteler, ilâhiyat fakülteleri ve Diyânet İşleri Başkanlığı ile ortak çalışmalar düzenlenmesinin ve konunun medyada sık sık gündeme getirilmesinin hayvan hakları ve hayvan refahı yönünden gelecekte son derece yararlı sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

## K a y n a k l a r


1. **Anonim:** İslâm Ansiklopedisi. Cilt: 17., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, 81-102.
2. **Anonymous:** Religion & Ethics-Animal Ethics. (Judaism, Christianity, İslâm). BBC Pres UK, 2005, 1-22.
3. **Armutak, A.:** Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi. I. Memeli Hayvanlar. İstanbul Üniv. Vet. Fak Derg., 2002; 28 (2), 411-427.
4. **Çağatay, N.:** Sorularla İslâm Dini ve İslam Tarihi. Gündoğan Yayıncılık, Ankara, 1997, 119-223.
5. **De Grazia, D.:** Hayvan Hakları. (Çev. Hakan Gür). Dost Kitabevi. Kültür Kitaplığı. Ankara, 2006, 11-25.
6. **Doğrul, Ö. R.:** Yeryüzündeki Dinler Tarihi. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1958,176-244.
7. **Erk, N.:** Veteriner Tarihi. A.Ü. Veteriner Fakültesi Yayınları No: 195, Ankara, 1978, 1-242.
8. **Feyizli, T.:** İslâmda ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 757, Ankara, 1993, 91-121.
9. **Gezgin, D.:** Hayvan Mitosları. Sel Yayıncılık. İstanbul, 2007, 11-175.
10. **Hançerlioğlu, O.:** İslâm İnançları Sözlüğü. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, 1-775.
11. **Herodot:** Herodot Tarihi. (Çev. M. Ökmen). Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, 105-115.
12. **Kitab-ı Mukaddes:** Eski ve Yeni Ahit. Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil (İbrani, Kildani ve Yunani Dillerinden Tercüme). Kitabı Mukaddes Şirketi; İstanbul, 1996, 1-895 +1-275.
13. **Kur'an:** Türkçe Çeviri. Okat Yayınevi, İstanbul, 1971, 1-348.
14. **Morris, D.:** Hayvan-İnsan Sözleşmesi. (Çev. M. Harmancı). İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990, 1-151.
15. **Özkan, A. R.:** Dinlerde Kurban Kültü. Akçağ Basım Yayın Pazarlama A.Ş., Ankara, 2003, 95-176.
16. **Öztürk, Y. N.:** Kur'an-ı Kerim Meali (Türkçe Çeviri). Yeni Boyut Yay., İstanbul, 1998, 1-583.
17. **Singer, P.:** Hayvan Özgürleşmesi. (Çev. H. Doğan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, 256-296.
18. **Sungurbeyoğlu; İ.:** Hayvan Hakları. Bir İnsanlık Kitabı. İ.Ü. Hukuk Fakültesi yayınları No: 701, İ. Ü. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul, 1992, 1-615.





19. **Tannenbaum, J.:** Veterinary Ethics. Second Edition. Mosby Year Book Inc., U.S.A., 1989, 19-25.
20. **Turna, G.:** Hayvan Hakları. Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1991, 1-80.
21. **Ünder, H.:** Çevre Felsefesi. Etik ve Metafizik Görüşler. Doruk Yayıncılık, Ankara, 1996, 162-190.
22. **Watt, W. M.:** Hazreti Muhammed. (Çev. H. Örs). Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, 1-255.
23. **Yakup Şükrü:** İslâmda Avcılık. Gelişim Matbaası, Ankara, 1988, 1-19.
24. **Yazır, E. H.:** Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali. Temel Neşriyat Dağıtım Pazarlama, İstanbul, 2000, 1-606.